

4. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко – К. : Знання, 2006. – 447 с.
5. Постернак С. П. Из истории освітнього руху на Україні за часи революції 1917-19 р.р. / С. Постернак. – К.: Печатня Видавничого Товариства "Друкар", 1920. – 128 с.

М.В. Мазуренко

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ШКОЛЬНЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ В УКРАИНЕ (1917-1922 ГГ.): ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Резюме

В статье раскрыты особенности управления системой школьного образования в Украине на протяжении 1917-1922 гг., особенно в первые годы советской власти. Автор характеризует борьбу украинцев за национальную школу, что сопровождалась реформированием административных и государственных образовательных учреждений, созданием теоретических и правовых основ развития отечественного образования, утверждением демократических тенденций, на смену которым пришел большевистский проект образовательной модели.

Ключевые слова: Генеральный секретариат образования, Центральная Рада, Генеральный школьный совет, губернские школьные советы, Народный комиссариат образования.

M.V. Mazurenok

THE PECULIARITIES OF SCHOOL EDUCATION MANAGEMENT IN UKRAINE (1917-1922): HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

Summary

The peculiarities of school education management in Ukraine during the 1917-1922, especially in the first years of the soviet power were characterized in the article. The author describes the struggle of Ukrainians for national school, that came into being by means of reforming the administrative and state educational establishments, creating theoretical and legal bases of domestic education development, claiming the democratic tendencies which were followed by the so called "bolshevists" project of educational model.

Key words: main department of education, Central Council, Main school council, province's and district's school councils, National commissariat for education.

УДК 37(09)(477)

Т.М. Дука

ЗМІСТ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІОНЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ У 60-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті досліджено проблему змісту історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст. Схарактеризовано напрями та форми історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст. Проаналізовано основні історико-краєзнавчі заходи, спрямовані на вивчення рідного краю піонерами.

Ключові слова: піонерська організація, історико-краєзнавча діяльність, зміст, напрями та форми історико-краєзнавчої діяльності.

Постановка проблеми. Останні роки характеризуються підвищеною увагою науковців до проблем історико-краєзнавчої підготовки підростаючого покоління, зокрема, серед пріоритетних аспектів визначальними є зміст, форми і напрями історико-краєзнавчої діяльності попередніх поколінь, скерованих на створення умов для всебічного і гармонійного розвитку, самоорганізації кожної особистості. Ефективність реалізації цього завдання, спрямованого на виховання національно свідомих і освічених громадян України, багато в чому залежить від вивчення здобутків минулого і не втратило своєї актуальності й у наш час. У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження діяльності піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст.

Зазначимо, що історико-краєзнавча діяльність у науково-педагогічній літературі розглядається як один із важливих засобів утворення культуротворчого середовища у навчально-виховному процесі, який відкриває довколишній світ з усією своєю багатогранністю складних взаємовідносин між природою, суспільством і особистістю, задовольняючи потреби у самопізнанні, самореалізації особистості та сприяючи формуванню її позитивних особистісних якостей та ціннісних орієнтацій.

Аналіз наукових джерел з означеної проблеми свідчить, що загальні уявлення про історико-краєзнавчу діяльність є досить вузькоспеціалізованими та фрагментарними. Зокрема, залишаються недостатньо дослідженими питання, що торкаються характеристики змісту, напрямів і форм історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними дослідниками в галузі історико-краєзнавчої роботи (І. Бех, Л. Ваховський, Н. Гупан, І. Зайченко, В. Кузь, В. Кравець, Н. Побірченко, О. Самоплавська, Б. Ступарик, О.В. Сухомлинська, М. Шкіль та ін.) накопичено вагомий науковий і емпіричний досвід розгортання, тенденцій розвитку та вивчення її організаційно-педагогічних форм.

У ряді сучасних досліджень питання історико-краєзнавчої роботи певною мірою висвітлено у контексті проблем освіти і виховання молоді (Л. Бабенко, С. Бабишин, В. Бенедюк, П. Бурдейний, Т. Вайда, Н. Коляда, М. Дуденко, М. Євтух, Е. Пасічник, Г. Пустовіт, М. Соловей, О. Столяренко, А. Хоптяр, М. Шкіль, В. Шульженко та ін.); розроблено засади туристсько-краєзнавчої роботи та теоретико-методологічні засади освітнього краєзнавства (О. Барков, В. Борисов, А. Даринський, Ю. Кононов, В. Корнеєв, М. Костриця, М. Крачило, О. Тімець та ін.).

Метою статті є теоретичне обґрунтування й дослідження змісту, напрямів і форм історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України (60-ті роки ХХ ст.), розкриття їх характеру та спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Кожне десятиріччя в історії народу залишає помітний слід. Не є винятком і період 60-х років ХХ ст., що характеризується політичним піднесенням історико-краєзнавчого руху в Україні. Зокрема, він був викликаний активним музейним будівництвом (музеї під відкритим небом у Переяславі-Хмельницькому, Ужгороді, Чернівцях, Києві), створенням музеїв-кімнат імені В.І. Леніна у піонерських дружинах, пошуків інтересу до історії міст і сіл (написання "Історії міст і сіл Української РСР"). Ця робота організувалась у межах Міжнародного проекту з охорони і збереження пам'яток культури, де переважала революційна і ленінська тематика, яка вважалася найбільш дієвим засобом виховання підростаючого покоління в дусі "...полум'яного радянського патріотизму" [2, с. 50]. Цьому також сприяв ряд заходів, пов'язаних зі святкуванням ювілейних дат, зокрема 50-річчя Великої Жовтневої революції, 100-річчя від дня народження В.І. Леніна та ін. Тематика доповнювалась проблематикою Великої Вітчизняної війни, пошуком імен воїнів, які загинули за визволення рідного краю [2, с. 53].

Важливою педагогічною вимогою до здійснення історико-краєзнавчих завдань було дотримання принципу наступності у краєзнавчій роботі, реалізація якого забезпечувалася передачею досвіду від старшого покоління молодшому (бесіди старших піонерів із жовтенятами та молодшими піонерами, залучення юних краєзнавців до проведення масових заходів); накопиченням піонерських традицій (створення літописів, щорічні свята, присвячені вивченню рідного краю) тощо [3, 5].

Таким чином, зміст історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України протягом 60-тих років ХХ ст. був зорієнтований на комплексне вивчення рідного краю – його природних умов і багатств, господарства, історії, культури й побуту населення, що є могутнім засобом виховання ціннісних моральних якостей особистості.

Відзначимо, що активна історико-краєзнавча діяльність піонерської організації у 60-х роках ХХ ст. давала широкий простір для дитячої творчості, позитивно впливала на розвиток здібностей та інтересів кожного піонера, формувала навички дослідницької роботи, сприяла формуванню світогляду тощо. Проведення заходів історико-краєзнавчого спрямування сприяло поглибленню знань дітей, розширенню політехнічного світогляду, вихованню патріотичних почуттів, розвитку колективізму, зміцненню дружби, загартуванню волі, характеру тощо. Вивчення піонерами природи і багатств рідного краю давало їм можливість зрозуміти значення господарської діяльності свого народу, осмислити взаємозв'язок людини з природою, спостерігати за змінами природного оточення під впливом людської активної трудової діяльності, тобто історико-краєзнавча робота будувалася з урахуванням перспективи, яка робила її більш цілеспрямованою.

Так, під час проведення історико-краєзнавчих заходів, піонери працювали за такими основними напрямками:

– вивчення історичного минулого рідного краю (опитування старожилів, організація та проведення походів історичними місцями, топонімічна робота, екскурсії до краєзнавчих музеїв, туристичні походи, опрацювання літературних джерел та архівних документів, нумізматика, зустрічі з ветеранами тощо);

– вивчення культури, народної творчості, побуту населення рідного краю (листування піонерів з дітьми інших шкіл, порівняння фактів минулого, вивчення життя і діяльності відомих земляків, збір усної народної творчості, зразків прикладного мистецтва майстрів рідного краю тощо);

– вивчення природи рідного краю (ознайомлення із місцезрозташуванням свого населеного пункту та виготовлення його моделі; дослідження корисних копалин, мінералів та інших багатств; спостереження за погодою; вивчення рослин та їхньої господарської цінності; вивчення тваринного світу та його господарського значення; вивчення шкідників колгоспних угідь і способів боротьби із ними; зустрічі зі старожилами тощо);

– вивчення господарства рідного краю (ознайомлення з його економікою, екскурсії на заводи, фабрики, будівництво, шефство у колгоспах, підготовка експонатів до сільськогосподарських виставок тощо) [7, с. 42].

Така робота була доступною і зрозумілою піонерам різного віку, що слугувало насамперед меті

формування у дітей діалектико-матеріалістичного світогляду. Вивчення природи і багатств краю давало можливість піонерам зрозуміти значення господарської діяльності населення, усвідомити взаємозв'язок людини з природою, спостерігати за змінами природного оточення під впливом трудової діяльності людей. Робота з вивчення природи рідного краю була могутнім засобом виховання у дітей цінних моральних якостей, насамперед таких, як патріотизм та любов до Батьківщини.

Отже, до основних форм історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України протягом 60-тих років ХХ ст. відносимо: прогулянки й екскурсії, походи та експедиції, вечори і ранки, збори загонів і дружини, обмін краєзнавчою інформацією з іншими піонерськими дружинами, зустрічі з відомими земляками, проведення краєзнавчих конкурсів і вікторин, ігор та естафет, гурткова робота, організація суспільно корисної праці краєзнавчого характеру тощо.

Розглянемо більш детальніше основні форми роботи історико-краєзнавчого спрямування піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст.

Прогулянка у природу – це одна із найпростіших форм краєзнавчої роботи піонерів 60-х років ХХ ст. Прогулянка забезпечувала відпочинок і організоване колективне дозвілля дітей. Під час такого відпочинку вони одержували відповіді на свої запитання, слухали розповіді старших наставників про різні цікаві об'єкти і явища, отримували початкові відомості про рідний край [4, с. 9].

Спостереження за погодою допомагає розкрити суть метеорологічних явищ, їхні причини та взаємодію. Діти за допомогою спостережень розуміли, що природні явища (дощ, посуха, хуртовина, блискавка) мають свою природну сутність і є наслідком певних закономірностей. Цінність спостережень також полягала у вихованні почуття відповідальності за покладені на них доручення.

Найбільш масовою формою історико-краєзнавчої роботи піонерів у 60-ті роки ХХ ст. була екскурсія. Метою її проведення було змістовне ознайомлення із тими чи іншими історичними або краєзнавчими об'єктами та явищами. За своїм змістом і призначенням краєзнавчі екскурсії були різноманітними: екскурсія на підприємство чи до колгоспу, до природи, історичних пам'яток, громадських місць тощо. Важливою умовою успішного проведення екскурсії був рівномірний розподіл обов'язків між окремими ланками і піонерами, який забезпечував максимальну активність кожної дитини [8, с. 15].

Саме у цей період активізуються екскурсії на підприємства, під час яких відбувалися бесіди із лідерами виробництва, ознайомлення із технічною базою, що сприяло вибору професії у майбутньому.

Особливе місце в історико-краєзнавчій роботі належало екскурсіям, метою яких було ознайомлення піонерів з історичними і революційними пам'ятками й місцями, пов'язаними із життям і діяльністю В.І. Леніна, видатних революціонерів, письменників, учених. Такі екскурсії залишали у дітей глибоке враження і викликали почуття гордості за свій народ та його видатних синів [9, с. 44].

Найбільш захоплюючою та масовою формою роботи серед піонерів України у 60-ті роки ХХ ст. були туристичні походи. Під час походів піонери не раз переконувалися в могутності свого народу, захоплювалися трудовими подвигами земляків, усвідомлювали необхідність наслідування старшого покоління. Туристичні походи були цінними, тому що виховували такі кращі моральні якості, як дружба, колективізм, взаємодопомога, стійкість, мужність, волю до подолання труднощів, зміцнення і загартування здоров'я піонерів; сприяли яскравому виявленню дитячої особистості з усіма позитивними і негативними рисами її характеру.

Колективна думка у туристичному поході була настільки авторитетною й дієвою, що рідко хто з його учасників наважувався порушувати порядок або здійснювати негативні вчинки; осуд окремих піонерів колективом давав набагато більший ефект, ніж покарання, накладене на винного організатором походу.

Окрім того, у туристичних походах встановлювалися дружні відносини із піонерами інших республік, міст і сіл. Так, піонери починали листуватися із новими друзями, розповідали про красу і природу свого краю, про його невичерпні багатства, дізнавалися про рідний край своїх нових друзів тощо.

Поряд з іншими історико-краєзнавчими формами роботи піонерів у 60-х роках Міністерство освіти України спільно із ЦК ЛКСМУ ініціювало проведення Всеукраїнської експедиції піонерів і школярів "Шляхами семирічки". Ця експедиція присвячувалася 40-й річниці присвоєння комсомольській і піонерській організації імені В.І. Леніна і проходила під гаслом: "Заповіти Леніна – у життя". Кількість дітей, охоплених експедиційним рухом, постійно зростала. Так, у 1965 році учасників експедиції нараховувалося понад два мільйони. Організатори експедиції суворо дотримувалися головних принципів комуністичного виховання, а юні краєзнавці отримували конкретні завдання від науково-дослідних установ, місцевих Рад, дитячих екскурсійних станцій.

Таким чином, історико-краєзнавча робота у рамках цієї експедиції широко висвітлювалась у засобах масової інформації. Центральною екскурсійно-туристичною станцією було обладнано виставку "Червоні слідопити України шляхами Великого Жовтня" [5, с. 30].

Значну роль у формуванні історико-краєзнавчих уявлень піонерів у 60-ті роки ХХ ст. відводилося нумізматичі – збиранню і колекціонуванню монет, грошових знаків різних часів і країн. Монети свідчили про торговельні зв'язки між країнами, про відносини між народами, їхню історію тощо. Так, наприклад, знахідки римських монет на території Тернопільської області свідчать про те, що у I–II ст. нашої ери

римські легіони прийшли сюди як завойовники для окупації земель між Збручем і Серетом. Австрійські грошові знаки різних часів, які теж дуже часто зустрічалися на Тернопільщині, вказували на те, як довго панувала тут Австро-Угорська імперія.

З метою вивчення культури та побуту населення краю юними дослідниками організовувався збір етнографічних матеріалів і фольклорних текстів, знярядь праці, що вийшли з ужитку, предметів домашнього побуту, зразків прикладного мистецтва, предметів, які характеризували колгоспний і робітничий побут.

Проте найбільш переконливим було безпосереднє вивчення конкретних фактів, які характеризували розквіт народної культури, освіти й мистецтва.

Велике виховне і пізнавальне значення мали вечори-зустрічі піонерів із трудовими активами району. Підготовка і проведення такого заходу сприяла вихованню почуттів патріотизму та любові до Батьківщини, наприклад, зал оформлювався великою схематичною картою району з усіма населеними пунктами, колгоспними садибами, лісовими масивами, ставками, а також фотопортретами кращих колгоспників і лідерів виробництва. Усі матеріали для оформлення залу готували піонери під керівництвом старших наставників.

Найбільш активним піонерам доручалася підготовка і виступ з доповіддю або рефератом краєзнавчого змісту. Тематику таких доповідей і рефератів були: "Географічне положення і природні умови нашого населеного пункту", "Промисловість нашого міста", "Господарство нашого району", "З історії нашого населеного пункту", "Культура і побут населення району", "Усна народна творчість у нашому рідному краї", "Багатства нашого краю", "Шановані люди нашого краю" тощо [6, с. 57].

Цінною формою роботи історико-краєзнавчого спрямування у 60-ті роки ХХ ст. були естафети, що проводилися за вказівками органів народної освіти, міськкому та райкому ЛКСМУ. За масштабом вони були районними, обласними, республіканськими. Особливість їх полягала у тому, що піонери, залучені загони займалися однією спільною справою, проявляли творчу ініціативу й винахідливість, змагалися за краще виконання певної роботи. Так, протягом 1965–1967 років було проведено естафету "За дбайливе ставлення до природи" та ювілейну виставку кращих робіт юних захисників природи, результати яких були підсумовані у липні 1967 року на Республіканському зльоті піонерів [1, с. 3].

За допомогою книги-естафети піонери мали змогу вивчати досвід попередніх загонів і одержували уявлення про їх роботу, збагачували свої знання про рідне місто. Оформлена книга-естафета ставала цінним експонатом краєзнавчого музею.

Цікавою та захоплюючою формою роботи у досліджуваній період була участь піонерів у роботі з благоустрою свого населеного пункту під гаслами: "Прикрасимо Батьківщину садами!", "Перетворимо радянську землю на квітучий сад!" тощо.

Великого значення надавалося практичній історико-краєзнавчій діяльності піонерів, що сприяло вихованню любові до рідного краю. Піонери з ентузіазмом покращували зовнішній вигляд міста і села, насаджували сади, створювали квітники біля шкіл, заводів, рудників, ставали на захист природних ресурсів. Також брали посильну участь у прикрашенні міста, підприємств і організацій, навколишніх сіл гаслами, транспорантами, виготовленні для колгоспних ланок і бригад дощок соціалістичних зобов'язань. Осередками такої роботи ставали комплексні краєзнавчі гуртки. Різноманітність напрямів і змісту цієї діяльності давала змогу робити історико-краєзнавчу роботу більш цікавою і жвавою.

Так, гурток поділявся на ряд секцій: ботаніків, зоологів, географів, істориків, охоронців природи. Робота у секціях найкраще задовольняла інтереси й здібності піонерів, давала змогу поглибити знання з основ відповідних наук. Секції очолювали найбільш активні юні краєзнавці. Голови секцій утворювали раду гуртка, підзвітну раді піонерської дружини. Рада дружини заслуховувала звіт про роботу, проведену юними краєзнавцями, допомагала організовувати масові краєзнавчо-туристичні заходи, затверджувала план роботи тощо.

Рада гуртка являла собою штаб краєзнавчої роботи і туризму. Вона розробляла план роботи, координувала діяльність секцій і загонів, які займалися виконанням тих чи інших завдань, давала доручення окремим піонерам, організовувала разом із радою дружини екскурсії, походи, зустрічі із шанованими земляками, краєзнавчі збори, вечори, ранки, виставки, налагоджувала випуск газет, альбомів, рукописних журналів та організовувала суспільно корисну працю краєзнавчого характеру [8, с. 7].

Висновки. Отже, форми та напрями роботи історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України протягом 60-тих років ХХ ст. були важливим фактором не лише ідейно-політичного, але й морального, трудового, естетичного, екологічного та фізичного виховання молодого покоління, сприяли патріотичному вихованню дітей та юнацтва, загальній освіті, розширенню світогляду, розвитку пізнавальних інтересів, залученню їх до творчої діяльності, формуванню інтелектуальних та практичних умінь, вибору майбутньої професії.

Перспективи подальших розвідок. Подальшого вивчення потребують такі аспекти даної проблеми, як джерелознавчий аспект історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України в означений період та ін.

Література

1. Вербицький В. Центральному штабу юннатів та юннатівському рухові в Україні – 85! / В. Вербицький, Л.Мароник // Рідна школа. – 2010. – №10. – С. 3 – 12.
2. Вінниченко А. І. Розвиток позакласної і позашкільної роботи в Українській РСР за 50 років радянської влади / А. І. Вінниченко // Народна освіта в Українській РСР за 50 років. – К. : Рад. школа, 1967. – С. 50 – 52.
3. Губенко В. В. Виховання в учнів любові до природи краю на краєзнавчому матеріалі / В. В. Губенко // Краєзнавство в школі. – К. : Рад. школа, 1966. – С. 7–14.
4. Костриця М. Ю. Туристично-краєзнавча робота в школі / М.Ю. Костриця. – К.: Рад. школа, 1985. – 128 с.
5. Лейбельман М. С. Досягнення дитячого туризму і краєзнавства на Україні / М. С. Лейбельман, А. Й. Піщанський // Краєзнавство в школі. – К.: Рад. школа, 1967. – Вип. 10. – С. 30 – 37.
6. Прус І. Т. Виховання соціалістичного патріотизму в піонерів у процесі краєзнавчої роботи : дис. ... канд. пед. наук / Прус Іван Терентійович. – К., 1961. – 287 с.
7. Прус І. Т. Виховання соціалістичного патріотизму в піонерів у процесі краєзнавчої роботи / І. Т. Прус. – К. : Рад. школа, 1962. – 119 с.
8. Прус І. Т. Краєзнавча робота в піонерській дружині / І. Т. Прус. – К. : Рад. школа, 1958. – 91 с.
9. Тренин И. М. Экскурсии с учителями и учащимися I-IV классов / И. М.Тренин. – М. : УЧПЕДГИЗ, 1963. – 56 с.

Т.М. Дука

СОДЕРЖАНИЕ ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПИОНЕРСКОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ УКРАИНЫ В 60-Е ГОДЫ XX В.

Резюме

В статье исследована проблема историко-краеведческой деятельности пионерской организации в 60-тые годы XX в. Дана характеристика направлениям и формам историко-краеведческой деятельности пионерской организации в 60-тые годы XX в. Сделан анализ основных историко-краеведческих мероприятий, направленных на ознакомление пионеров с родным краем.

Ключевые слова: пионерская организация, историко-краеведческая деятельность, содержание, направления и формы историко-краеведческой деятельности.

Т.М. Duka

THE LOCAL HISTORY OF THE UKRAINIAN PIONEER ORGANIZATION IN THE 1960S CONTENT

Summary

The article deals with the problem of historical and regional activity of the pioneer organization in Ukraine in the 1960s. Directions, forms and methods of the historical and local studies of the pioneer organization in Ukraine in the 1960s were characterized. The overview of the historical and naturalistic measures directed at studying the native land by pioneers, and a brief analysis of regional studies clubs of different orientation was done.

Key words: pioneer organization of Ukraine, local historical activity, content and direction of the local historical activity.

УДК 371.13.(477.53)(09)

Л.І. Біла

ПІДГОТОВКА ЗЕМСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ У ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті на основі вивчення історико-педагогічних джерел проаналізовано діяльність земських установ Полтавської губернії з підготовки та підвищення освітнього рівня учителів початкових народних училищ через педагогічні курси та з'їзди у другій половині ХІХ – початку ХХ століття. Розглянуто зміст навчальних програм, форми і методи викладання на педагогічних курсах та з'їздах, роль держави у підготовці вчителів народної школи. Визначені мета підготовки учителя до викладання у земських навчальних закладах, шляхи зростання педагогічної майстерності, удосконалення практичних умінь і навичок, необхідних для професійного розвитку.

Ключові слова: Полтавська губернія, земські установи, педагогічні курси, з'їзди учителів.

Актуальність. Становлення та розвиток української держави, зростання рівня національної свідомості вимагає від суспільства підвищення рівня освіченості населення та підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів. Перед учителем постає проблема підготовки молодого покоління до входження у глобалізований, прогресивний світ, самовизначення у ньому. Педагог повинен не тільки сприяти розвитку учня як громадянина, а й фактично будувати засади громадянського суспільства у повсякденній праці класу та школи. На вчителя покладена відповідальність за розвиток